

ТАРАА БУДУРЕРИ УЛАМ КӨВУДЭЭР

СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилеринде чер ажылынын продукциянын буюдунун көбүдөйүнө кол чуул агротехниканын өрмөтө үндөйлөп аргаларын ажылап турган, бугу көдө ажыла-агыл култураларынын дүжүтүүнө бедидери болуп артар деп айтып турар. Бо дөргө чүгө таранын нити чылдазын көүдөйүр өвөс, харын мал ажылынын чик өртөктөг хой продуктуларын чуртка бээрин база хандылар.

Черин ажылаарын чуртучтуптай, шын тарыла ээлчештирилгелерин болгаш чер ажылынын өрмөтө үндөйлөп системанын чуртучтуптай тургаш, чер ажылынын културалы-нын бедик денелин чедип ап шыла-ыс. Маңа тарыла ээлчештирилгелер кол чуул болур. Аңа үндөйлөп, чөмүччилгелер, дээр сортар, хөрүн ажылап кылырынын деп-шлелгелер аргалары дөш, өскө-лаа кемчелерин эң ажыктыг кылдыр ажылап болур.

Шын тарыла ээлчештирилгелерин чуртучтуп турар ажыла-агыл бедик

болгаш туртучтуп дүжүттерин ап турар дээрин практика көргүзүп турар. Агротехниканын бөдүүн негед-делерин сагыбай, чайгы чер анда-рылазын ей-шаанда шынарыл чө-руттай турганынын түнелинде бистин республиканын чамдык ра-йондарынын ажыла-агылдарында шөдөр чыл бур улам бокталып ту-рар. Чижээ, Тес-Хем, Эрзин болгаш Улуг-Хем райондарынын тарыла шө-дөринде үнүштерин 35—40 хуу киреин азы-бур бок үнүштер ээ-леп турар.

Чугале чайын алдарган арыг чер болса өл-шмык мөөнөтүнүн база бөт үнүштерин, көдө ажыла-агыл култураларынын азырларын болгаш хоралакчыларын шөдөр-ин арыгдарынын эң ажыктыг чү-дү болур. Черин мыңар алдыр беле-ктеринин ажыктыгын дугайын-да чижектер өвөш өвөс. Чижээ, ча-йын алдарган арыг черге таран кызыл-тастын гектардан ортумак дүжүдү дуржула станциянынга 18—19 центнер, Каз-Хемини «Тил-деге», Ленин аттыг колхозтарынга

16—17 центнер болуп, күсүк агыс андарылазынга таран кызыл-та-стын 3—5 центнер хей болган.

Тараа ажыла-агылынын Бүтү-эвилел өрмөт-шнчилел институту сөөлү чылдарда кандачал район-нарга тааржыр чер ажылынын систе-мазын ажылап кылып турар. Ол системанын кол онза чүдүлдерин бирөөн болса, хөрүнүн чаралда ча-лыгы чок андазынын ажылаары бо-лур. Ол дөргө хөрүнө өл-шмык эки мөөнөт алырын, ону хат алыр чоруктан камгалаарын хандылар.

Хөрүнүн хат алыр чорук өвөш өвөс болуп турар Танды, Улуг-Хем, Чөөн-Хемчик болгаш Каз-Хем райо-нарга бок системаны калбаа-биле ажылаар ужурул. Бо районнарга сөөлү 8—10 чылдарда эки үнүш-дүжүтүр черлер-биле черелештир-механиктин состав талазы-биле чик хөрүнүн хей шөдөрин андарын каапкан, мыңаган хөрүнүн хат алыр чорук тыгылган. Бо чорук шө-дөр дуржула-доошунун, кажан хадый бергенде чүу-даа көзүлөс алаар болгаш өскө андартынмаан черлер-

нин кырын чудардырынга чедир-ген. Республикада хатка болгаш сугта алып урелер чорукка тава-рышкан черлер 175 мун гектар хи-ре. Оон иштинден хатка күштүг алыскаң чер 74 мун га, ортумак — 70 мун га, шөөлүг өвөс алысканы 31 мун га деп санап турар.

Кур черлерин ажылаар талазы-биле база уузг четтөптер болган. Хей шөдөргө чангыс култураны — ча-зын чажар кызыл-тасты солувайн чажып келген. Тыванын көдө ажыла-агыл дуржула станциянынга 1965 чылда хөрүнүн андара кабайн та-раан черлерге кызыл-тастын гадан ортумак дүжүдү 6,4 центнер, а хөр-үнүн андарын таран черлерге чү-ле 3,4 центнер болган.

Хей чылдыг ситенерин тарыч тургаш, хөрүнүн камгалаар тарыла ээлчештирилгелерин база ажылаар ужурул. Хөрүнүн андара кабайн чарар чорукче шилчир уде ону андара каар арганы база ажылаар ужурул. Дуржула станциянынын сорулазы чүл дие, хөрүн андара-рынын бок аргаларын аралаштыр чө-рударынын ажыктыгын бүгү талазы-биле өөренип көөрү болур. Тарыла-нын хуусааларын агаар-бойдустуу байдалдарында боп турар хөрүндө өл-шмыктын кайы хире барынан бол-гаш шөдөрин бокталганын кире-черезинден хамаарыштыр чыл бурү толдарып ужурул. Мону толара-дырда чангыс ай өвөс, чер-черин байдалын, практиктиг дуржулганы өөренип көөр херек. Ол ышкан кол-хозтарга, совхозтарга өзүп быжар үзүлгүн хуусааны ийн азын сорттар-ын тарымыр чугула. Кандачал бай-далдарда колдунда кызыл-тастын «Саратовская-29», «Милитур-553», «Харьковская-46» деп сорттар-ын тарымыр чугула.

Бистин республиканын доктаамал

өвөс, азын-азын болгулаар бойдус байдалдарында үзүлгүн ажылын шын организаастаары уузг ужу-дузалыг. Амгы уде бо айтырмг бисте эки өвөс чоруп турар болгаш шиттирилин-биле экижидерин негеп турар. 1965 чылда сорттүг үзүлгүнүн тарыла-газы 72,8 хуу болганы четтес. Дү-жүт багай болган чамдык чылдарда үзүлгүн четпейн баарга, өскө райо-нардан болгаш ажыла-агылдардан ак-келген үзүлгүнүн түс черин байда-лынга шөөлүг таарышпайн баар та-арылаалар бар. Моон-биле холбаш-тыр чогутур сорттарын четчир сан-ныг страхование фонддарын тургу-зары өрөжөк чугула.

Кур черлерин хөрүнүнүн хей азын болуп турарынга фосфорлуг кемичилгелер уузг ажыктыг болур. Фосфорлуг кемичилгелер болза, чү-лө үнүштерин чөмш байдалын экижидер өвөс, өскө-биле казы олар-нын быжарын дүргөдөй, 3—4 хо-нуу бурунгаарлаар.

Тараа ажыла-агылынын Бүтү-эвилел институтунун албан черлеринин, агрохимия болгаш кемичилгелер килдизинин толартканы-биле алыр-га, кызыл-тастын чир гектарынга шөөлүг өвөс, 45—50 кг, борбаанды-лай белеккен суперфосфатты та-рыла үзүлгө ажылаарга, дүжүт 1,5—2 центнер нежежир. Амгы уде

минералдыг кемичилгелерин ажылаарынын өскө аргаларын, ха-мыктын мурунда одурулгарга тең ажылаарынын арганын ажылап кылып турар. Бо чылын республика 3400 тонна ажыг минералдыг ке-мичилгелерин алган, оон иштин-де борбаандылай белеккен супер-фосфат 500 тонна хире, ам ындыг суперфосфатты нежеп сөөртүп алы-ныр 410 тонна. Каттышкан 910 то-нна суперфосфат-биле 18 мун гектар хире тараа култураларынын үр-езин уучасттарын кемичилер.

Эзэң хей ажыла-агылдарда та-раа баштыг бок үнүш, сүтүг ча-пан дээн ышкан бок үнүштер мас-сазын негетерен. Оларын уузукта-нын кемисингелер химиктиг препа-раттарын — гербицидтерин ажы-лаар ужурул. Бо чылын республи-канын ажыла-агылдарынга 60 мун га тарылааларга бок үнүштер ууз-каар бок арганы ажылаар.

Хоралакчыларга болгаш азыр-лардан үнүш-дүжүтү камгалаары-нын системанынга баш удуу ап чору-дан хемчеглер, хамыктын мурунда чер ажылынын култураларынын бед-ик денелин, депшлелгелер агротех-никтиг аргаларын комплексин ажылаары шиттирилгелер ужу-дузалыг. Химиктиг аргаларын кемисе-лин агротехниктиг хемчеглер-биле

шын дүжүтүр болза, чүгө ык-чаарла көдө ажыла-агыл култураларынын үнүш-дүжүдүн камгалап алыры хандыртнаар.

Тарыла шөдөринин болгаш мал ажылынын структуразы совхозтар-нын хей нуруузуна барык бир дө-мей. Тараа култураларынын та-рылгаларын таарыштыр тургусканы чангыс дүжүт ап турар хову черлиг районнарын катый алырга безин бугу зоналарга барык бир дөмөй бо-луп турар. Бо байдал болгаш чам-дык ажыла-агылдарда ам-даа көпчөк специализация болза, көдө ажыла-агылынын хөгжүдөзүнүн темпини, куш-ажылдын буюдукчулугун өвөлдөй саадып турар. Хову черлиг районнарга тарыла шөдө-ринин айтырыны бир ай өвөс, чо-гаалдыгы өзү-биле көөрү өрөжөк чугула.

СЭКП ТК-нын март Пленумунун шиттирилгелер, оларын амдыралга боттандырып дээр партиянын чорук-кан хемчеглери ажыла-агыл буюдук-нун бойдус-экономиктиг байдал-ларын айы-биле көдө ажыла-агылы-нын өрмөтө үндөйлөп специали-заастаалынын чорударында чогутур байдалдарын тургузуп турар.

М. ХАЗБУЛАТОВ, Республиканын көдө ажыла-агыл министрствозунун кол агроному.

Карылгаларын тургуспас

Республиканын Көдө ажыла-агыл министрствозунун хуралдар залынга Москвадан келген балас комис-сиязы, районнарын көдө ажыла-агыл буюдукке эргелдеринин дига-галары, совхозтар директорлары, тус-кай өрмөтчилер олурдукнаар.

Республиканын совхозтарынын чыл өтөчтарынын экономикагын анал-дизин дугайында илеткелди көдө ажыла-агыл министртин бири ора-лакчызы Монгуш Достак-оол кылган.

Илеткелден болгаш өтөчтардын име-рөөн болза, 1965 чылда респу-бликанын көдө ажыла-агылынын ажы-лышчилери чамык чөмүччилерин чедип алган. Күрүгө садар дүктүн,

сүтүтүн планнары куусеттинген. «Төдөй», «Сут-Хем», «Барлык» бол-гаш «Шекээр» совхозтар күрүгө садар планнарын бүгү көргүзүлгөр талазы-биле куусеткенер.

1964 чыл-биле 1965 чылда мал өвөлдөй денеп көргө мындыг: ишек мал 2,5 хуу, оон иштинде саар ишек 7,2 хуу, хаан 11,7, хойлар болгаш өшкүлөр 6,6, чылга мал 2,3, күштүр 84,7 хуу өскөн.

Индыг болза-да, республика 1965 ажыла-агыл чылдында малдын баш санын өстүреринин планын ку-сетпеген. Республиканын совхозтары көпчөк ажыла-агыл-биле оларын балансызы карылгалыг болган. Сов-

хозтар нийтизи-биле 1700 мун рубль карылгалыг. Оон иштинде «Межегей» совхоз 704 мун, «Тинделге» совхоз 453 мун, «Элегес» совхоз 318 рубль карылгалыг. Карылгаларын үнүш турар кол чылдагаларын чүдө дие, хамыктын мурунда ажыла-агыл-ны ажылаар ужурул. Машина, техни-канын көп ажылап, оларын септе-лгени ей-шаанда кылып, тарыла-нын агротехниктиг чурунарын шыгым-ды-биле сагып турган болза, мындыг карылгалар үмөс ужурул турган.

Хурала илеткел кылган өштер болгаш санал бергенер СЭКП-нин ам болур XXIII съездинин Директи-валарынын төлөвилерин чүдүлгү-нүн көрүп турарынын дугайын чу-гаалааннар.

И. ТОРЖУ.

АВТОПАРКТЫҢ АЖЫЛЫНГА ХОЛБАШТЫР

1966—1970 чылдарда ССРЗ-нин улус ажыла-агылы хөгжүдөрүнүн беш чыл планынын талазы-биле СЭКП-нин XXIII съездинин Дирек-тиваларынын төлөвилеринде бүгү совет-улус сепкил ханымшыкынын танышп, оон чүдүлгүлүгү турар. Чуртун экономикаынын болгаш чонун чүк сөөртүлгелерин тала-зы-биле хергелелин бүрүн ханды-рар сорула транспортчуларын мурунда тургустунганын Директи-валар төлөвилеринде онзаалп айты-кан. Ол мындыг болбас аргажок, Кай-гамчык уузг туулугар, хей-хей ба-йкалар болгаш заводтар, рудниктер транспорттун киржилгези чокка тургустунуп-лаа шыдаас, Улустун хергелел бараанынын база көдө ажыла-агылдан алыр чиг-от курла-ыраарынын сөөртүлгезинге оон киржилгези улуз.

Сөөлү чылдарда автомобиль транспорту дыка хөгжөөн. Моон му-рунда автотранспорт колдунда-ла турар деискарлыг иштики сөөртү-лгезинге ажылааттын турган бол-за, амгы уде оон ролу улазын. Демир орук болгаш сүг транспорт-у-биле бир дөмөй чүк сөөртүлгези-нин күрүе ужу-дузалыг четки-инде каттышкан.

Автомобиль-биле чүк дажылаа-рынын кемчелери чыл келген тудум-на өзүп орар болгаш өрткен ажыла-агыл чымылаа оон кемчелери бүгү чуртка 11 миллиард тонна четкен. Чөм чыл дургузуна улус дажы-лаар, чүк сөөртүлгүн демир орук — автомобиль, автомобиль — суг, авиация — автомобильдин холушак транспорт хевир калбаа-биле вен-

терез. Чөөн Сибиринин демир орук-чулар-биле кемчелер алгаш, Тыванын автотранспортчулары Совет Эвилелинде бир-ле дугаар пассажир-лерин демир орук — автомобиль аргазы-биле дажылаарын шөвөн болгаш ол ажыктыг арганы бот-тандырганнар. Амгы уде пассажир-лер Кызылдан садып алган чангыс-да билдэ-биле бистин Төрөөн чур-тувустун наймыскалы Москвага че-де бээр аргалыг аларган. Оон-биле черелештир мыңаар билет садып алган кижик өскө транспортка олурар дөдөй мындыг пункттарга билет солуп турбас, ону Кызылдан-ла таа-рыштыр кылып каан болурун Ан-дэа элтиг. Бир өвөс пассажир Со-вет Эвилелинин өскө хоорайларынче чорутур дие база амгы: ол Кызыла тургаш-ла поездиге олурар черин магадылап ал болур.

Бистин республикада чүк сөөртү-лгезинин болгаш пассажирлар да-жылаарынын кемчелери чыл келген тудум өзүп орар. Чөм чылдын сөөлү-гү чылдында үш миллион тонна ажы-улус ажыла-агыл чүгүн сөөрткен. Чүк сөөртүлгезин мыңан 220 милли-он тонна-километр четкен.

Чаа беш чыл дургузуна ол көргү-зүлгөр оон-даа уузг хемчээлдиг ашары көрдүнгөн. 1965 чылга бол-гаш 1970 чылда чүк сөөртүлгезин 1,6 каталп улгалыр болгаш 345 милли-он тонна-километр чөд бээр. Улустунун, тулутунун, көдө ажыла-агылынын, садыгын болгаш чурт-тачыларын сөөртүлгө талазы-биле хергелелин хандыры-биле беш чыл-ды шиттирилгелер чылдыга респу-бликага 4 миллион 700 мун тонна чүк сөөртүлгөн турар.

СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилеринде ав-томобиль поездининин болгаш хей чүк сөөртүр күчүлүг самосваллар-нын бот-дензинин бедидерин көр-ген. Автомобильдерин, автопоезидер-ин, чонун хергелел бараанынын дажылаарынга тускай таарыштыр кылган автомашиналарын буюдунун көвүдөйүнүн талазы-биле үлөшүр-лө уузг онзаалдын ында берип ту-рар. 65 тонна болгаш оон-даа хей чүк сөөртүр автомобильдерин бую-дунун үдүдүлүгүнүн шингээдин алган турары көрдүнгөн.

Тыванын автомобильдерин авто-поезидерин болгаш хей чүк да-жылаар автомашиналарын ажылаа-рынын уузг дуржулазын мөөнөп алган. Республиканын автопоезидер-инин автоажыла-агылдарын бирөөн-ле 7 тоннадан 12 тонна чедир чүк сөөртүр күчүлүг чүс-чүс автомаш-иналарын. Өрткен чылын болгаш бок чылдын эгезинде 130 мындыг авто-мобильдерин алган. Чылдын баштайгы чартында 90 мындыг күчүлүг авто-машиналарын өргөлө алган турар. Хей чүк дажылаар автомашина-ларга чүк сөөртүлгүн кемчелерин улагтарыны күш-ажылында бую-дукчулугун 10 хуу бедидер арганы бээр. Улус ажыла-агылынын болгаш чурттакчыларын чүк сөөртүлгезин талазы-биле транспортчуларын мурунда тургустунган уузг сору-лааларын чөмүччилерин күүсөдирин-ге ол уузг илгилг болур.

Пассажирлар дажылаар авто-ажыла-агылдарын паргы чыл бу-руде өзүп, улам-на хей автобустар-биле четчелеттинип турар. Бо чыл-ды баштайгы чартында автоэрге-

лел 25 чаа автобустарын алыр, оларын иштинде Венгрияга бую-дүргөн беш хире Икарус-Люкс деп хевирин автобуз келир. Индыг таарымчалыг автобустарын алыры дөргө чүгө Кызыла — Абакан ара-зын өвөс, харын-даа Кызыла — Ча-даана аразынга безин чыгыр салып ап чорутур чымчак пресолардыг автобустар-биле пассажирлерин дажы-лап турар апаары ол.

Чаа автобустарын алган сөөлүлө Ак-Доураар, Чазана, Шагаан-Арыг хоорайларга, Хову-Аксы ажылын суурга, а ол ышкан Барыны-Хем-чик, Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем болгаш өскө-даа районнарга улус дажылаа-рын дыка экижир. Чик таксилер-лиг парк база элээн улазыр.

Чаа беш чылда бистин чурту-вуска улус ажыла-агылы програм-манын төлөвилеринде транспорт-чулар ханы таныжып турар. Идыг ылыгыны бистин республиканын «Тыва кобальт» комбинатын беш чылдын дургузуна шүүт тудуп до-дур деп өнүгүлгөн олар сепкил ханымшыкынын дөткөн танышкан. Ол уузг тудугун тудуг материалла-рын болгаш техниктиг деририлгелер сөөртүлгүн талазы-биле транспорт-чуларын мурунда кайы хире уузг сорулаалар турп турары чөдө билдингир.

Бо талазы-биле Хову-Аксыне бээр оруктун тудуг кылып турар № 3 тудуг-монтаж эргелелинин адресинге хомулаалы илерелер бол-за чогутур. Ол оруктун тудугтун чоруттугун турары конуг оожом. Бо дөргө үч тудугта дыка чугула. Ам бо хүнерде безин ол оруктун ур-жуу-биле Абаканга Хову-Аксынын

№ 3 автоажыла-агылы чозаачызы Николай Артеменко бок чылдын өрткен айларында планын онзаала-ын 139,5 хуу күүсеткен. Партиянын XXIII съездинин уткунтур социалистг чарышка киришпашаан, эш

Артемьев чаа беш чыл планын УШ ЧЫЛ СЕС АП ИШТИНДЕ дооар деп бедиткен хүзөөлгөспн алган. ЧУРУКТА: Николай Артемьев.

Фото И. ЦЕЛИЦЕВТИН.

Комбинатында өрөжөк чугула дери-лер чыгып чыдып берген болгай. Дөмөй бичи деририлгелер болгаш херекселерин ам-даа дажылап бо-лур-ла харын. Амгы аргыжылаа беш чылдын дургузуна шүүт тудуп до-дур деп өнүгүлгөн олар сепкил ханымшыкынын дөткөн танышкан. Ол уузг тудугун тудуг материалла-рын болгаш техниктиг деририлгелер сөөртүлгүн талазы-биле транспорт-чуларын мурунда кайы хире уузг сорулаалар турп турары чөдө билдингир.

Бо талазы-биле Хову-Аксыне бээр оруктун тудуг кылып турар № 3 тудуг-монтаж эргелелинин адресинге хомулаалы илерелер бол-за чогутур. Ол оруктун тудугтун чоруттугун турары конуг оожом. Бо дөргө үч тудугта дыка чугула. Ам бо хүнерде безин ол оруктун ур-жуу-биле Абаканга Хову-Аксынын

Автотранспорттун ажылаакчылары ам бо хүнерде безин пассажирлар болгаш чүк сөөртүлгезин Хову-Аксыне улагтарынын белектерин кирипкенер. Чижээ, Кызылдын 1-ги оруун таварты сөөртүп чедирери берге уузг хемчээлдиг чүк чыл-чылы-биле безин чыдып тургулаар.

Комбинатын тудуг улам-на ула-галып өрөд болгай. Директивалар-нын төлөвилеринде онзаалп көр-дүнгөн болганда, оон тудуг шал-кынчылар апаар. Инаар моон сон-гаар тудуг материалдарынын безин дажылаашканын мөөн-мөөнү-биле чорутулаан мындыг хемчеглери кан-чөдө калы оон тудугулары база көвүдээр, а оларын хергелел ба-рааннары амгызында дыка өөс бээр. Инап келинде, автотранспортчу-ларын кылыр ажылы көвүдээр-дир.

ваз болгаш бок хире уузг ужу-

дузалыг оруктун тудуг саадытпас талазы-биле чогутур хемчеглерин алыр боор дөргөнтө илгээр апаар.

Чаа беш чыл планын боттанды-рар талазы-биле автотранспортчу-ларын мурунда уузг болгаш сон-гаарлаттынмас сорулаалар турп турар. План болза чик өвөс дээрин биске билдингир. Иначазы-даа ол чик өвөс сорулааларын херек кы-рында боттандырынын бүтү-ле ар-галары бисте бар. Ол дөргө — бай-лак дуржула, автотарктын күчүлү-гүн улагтаны болгаш чүс-чүс чо-лаачыларын, септекилерин, ин-женер-техниктиг ажылаакчыларын чогаалдыкы инициатива-дыр.

Ф. КРУГОВОЙ, Тыва автоэргелелин ажылаа килдизинин начальниги.

ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫНЫҢ ЧОГААДЫКЧЫ КҮЖҮ

Бистин партиямыс чокку чылдарда ажыла-агыл тургузушкунун кол улагынышкынарын болгаш аргаларын толартканы Топ Комитеттин октябрь (1964 чыл) болгаш декабрындагы Пленумдарынын төгүлүг шиттирилгелер-биле чөмө-лөп алган, болуун XXIII съездининге уткунтур кел чорутур.

Партиянын өрмөтө үндөйлөттинген экономик-тиг политиказын ботууна тодаргай илерелишкенин 1966—1970 чылдарда ССРЗ-нин улус ажыла-агылы хөгжүдөрүнүн беш чыл планынын тала-зы-биле СЭКП-нин XXIII съездинин Директи-валарынын төлөвилеринде айтыкан. Ол төлөвилелди совет нийтиладелин буюдукчу күштеринин чедип элдингел денелинде үндөйлөп ажылап кыл-ган, ССРЗ-де туруп турар бөтүг экономикагын харылдааларын, улустун үндөй эр-ажыктарын мын барымтаалп турар.

Партиянын политиказы улустун медресе билди турар чүдүлгелер шын илерейлээр ужурул деп, В. И. Ленин өөрдөйп чорган. Коммунистерин партиязынын күжү чогум-на харын оон полити-казынын шынмында, ол шынныг чорукту эң калбак массалар боттарынын дуржулазы-биле боттөрөп көргөн турарында. Партиянын полити-тиг шугуунун, оон стратегиязын болгаш тактика-зын ажалал кылдырынын хөргөжө партиянын элди органы болур партияг съездилерин аажок уузг ужу-дузалыг В. И. Ленин үнелеп ко-чуп турган. Партиянын коллективтиг угаанын, оон коллективтин-биле ажылап кылган полити-казын боттамышкыны съездилерде деп Владимир Ильич көргөн.

Партиянын съездин — коммунизмге совет нийтиладелин шимчешкенин орунга тодаргай төгүлүгү үе болур. Индыг үелеринг бирөөн болза, өөртө беш чылды мурунда, 1921 чыл-дын мартта болган РКП(б)-нин X съездин бол-ган.

Ол съездинин ужу-дузалыг чүдө дие, «шери

коммунизминин» политиказында чаа экономик-тиг политикаже төгүлүг өргилдени оон толарт-канында болур. Съезд хамааты дайынныг ти-лелгелер доогулганын болгаш даштыкы шериг интервенциязынын соонда узааанда болуп өрт-кен. Маадырлыг Кызыл Армия үш чартык чылда демиселди чорудуп келген соонда ак гарейжи-лерин болгаш империалистг интервенциелер каттышкан күштерин чылча шапкаан болгаш бисти-ли Төрөн чуртучтуп, деискарлыгын сын-рып үндүргөн. Ол демисел совет улуска аажок уузг копараларын болгаш ажыла-агыл талазы-биле көзүлөп өргөдөшкенин таарыштырган. Чуртун экономиказы чүс чылче аткаар остак-кан. 1920 чылда шой экилдирлгелер 1913 чыл-ды денелиниги 3-ле хире хуу болганын, а кан буюдукчулугун 21 каталп кызырылганын чуга-лаарга-ла четчир.

Советтер чуртунун байдалы уштунуп үнөр ар-гажок ышкан кылдыр сагындырып турган. Ич-каала-да кандыг-да бергенер-биле демисежирин билди коммунистерин партиязы ажыкты чө-нарны баштаан. Күрүгенин удурутгалын чайгы-лым чокка баштап, оон шын улагынышкынын башкарып, эң берге эргилдеринин мурунга ун-дараайн турган Владимир Ильич Ленин партия-нын удуурган.

В. И. Ленин РКП(б)-нин X съездининг кир-жил, оон ажылын удууртп турган. Владимир Ильич съездин ажыдаар чүве чугаалап, хун чуртунун чугула айтырларыннын талазы-биле илеткелерин кылган болгаш съездин хаала түнөө чүве чугаалаан. Партияны, ажылын аны-нын, таарачыларын хей миллион массаларын дүвүдөйп турган эң чугула айтырларга толар-гай болгаш шын харылар Владимир Ильичинин илеткелдеринде болгаш чугааларында бердинген.

Бистин чуртувус онза ар-берге үнө эрттирип тураажок, ол бергелерин чүгө ажи өртөнгө өвөс, харын база социалистг тургузушкунун

(РКП(б)-нин X съездинин 45 чыл болганынга)

оруту-биле буртугар хөгжүдүргө оон бүтү-ле аргалары бар деп чүрени Ленин Совет республи-канын иштики болгаш даштыкы байдалын илерет-тишпаан көргөскөн.

Ол дугайында Совет республиканын салым-чо-лу хамаарып турар ийн кол аягыларын — аж

БИР КИЧЭЭЛ

«Элегес» совхозта бо өөредилге чыгында дөрт эге политиколар, марксизм-ленинчил философия өөренип теоретикти ийи семинар тургустунган болгаш ажаллап турар. Полит-өөредилгенин ол хевирлеринде совхозта бүгү коммунисттер болгаш ке-жигүн эвес активтерин хей нуруу-зу кирген. Политшколаларда болгаш семинарларда өөредилге доктаама чоруп келген болгаш дымнакчылар-нын кичээлдерге кээп турары, идеяны баа эки.

Партком секретары эш К. Балгановтун пропаганда турары совхоз төүндө политиколар эге школа-да кичээлдер бекке идеяны дө-неде, солун кылдыр өрттүп турар. Школа пөндөлдөй саямлаа өө-рөн. Бо өөредилге хүнүлө бүгү дымнакчылар база-ла чогуур шай-на-да кытта чыгып келгенер. Олар эрткен кичээлде өөренип те-мазын катаптан чугаалашпашаа, дараазында темага пропаганда-тын тайылбырын дымнаа.

— Эрткен кичээлде В. И. Ленин-нин наамдарында «Ленин бирги орус революциянын чыгарычында» деп теманы өөренип болгай бис. Ам ону чугаалажы көрөдү. Дараазында «Ленин реакциянын чыгары-ла» деп теманы тайылбырлап бе-рейин — деп ол чугаалаа.

Бирги революцияны В. И. Ленин-ния үнөзүн, характерын бол-гаш оон шимчелдик күштерин деп айтырганы харылаар күзөлтөгөр хей болду. Бир дараазында И. Ку-ряшев эгеледи: «1905 чылдын ян-варь 9-та ашкычыларнын чыга-лыз партиянын хан-биле басканын чогуун килеңдире удураанышкы-нын Ленин Россияга бирги револю-циянын эгелди деп үнөзө» дээп, дымнакчы оон ылай, лаштыкка хо-роглап турган башкыч Россия-га бүгү болушкунуларын кичээлге-йи хайлаар, ону ханьы-биле ана-литтеп турганын чугаалаа. Ленин революция эгелээринин мурнуула-ла оон чылаш чогуу болгаш бүгү уду-чу характерини баш удуу билген, партияны анал белектен турган. Ол революцияга пролетариат башкыч болуп болгаш бир эвес тараащын-ары эерттип, оон-биле сырый эи-дө-дөт болуп болза, мычан тилелгени чеди алыр.

Ленин бирги орус революциянын утас-шынарын болгаш онгай бай-лааларын тодарткан. Утас-шынар болгаш сорулга талазы-биле ол ре-волюция бураа-да-болоратты, оон эчине сорулга — хаан чакыты ду-журери, демократия республика тургузары, крепостниктер эргенин бүгү артышкыннарын утказары, сес шактыг ажал хүнү доктадыр болуп дээрин Ленин айткан деп, Кудряшев чугаалаа дооскан. Оон харызын М. Нордун-оол болгаш эскелер-даа немөө. Дараазында сал-дыган айтыргалар партиянын III съездинин дугайын эш Нико-лаев, революцияны хөгжүдөөнүн дугайын эш Кокуненко чугаалаа болгаш эске эштер негелдөө. Олар В. И. Ленинни «Москва тура-халышкыннын кичээлдеринде» деп ажалында революцияны аш-тырган чылааганнарын айтканын

бирден-бирээ чокка санап чугаалаа-нар.

Пропагандастын салганы айтыр-гү бурзунге дымнакчылар ханы бол-гаш үнөзүлөтүнген харыларын берген. Эш Балганов катаптаашкы-ны түнөп көрүшпашаа, немелде та-йылбырларын демдегдөө. «1905 чылдын чыгыне шөндөдө чок тур-ган болза, 1917 чылдын Октябрь ре-волюциянын тилелгени болду-мас ийик» деп ленинчи сөстөрүн чуга-лаашаа, бирги орус революциянын эгелеге удуу-дуазын, революстүг шимчээшкыннин төүтүн Россияга ол үеде шилчип келгенин, ол үеде тургустунган ажалчылар депутат-тарынын Советтеринин чепсектиг тура-халышкыннын органдары болгаш удуруткучуу рольду күөс-тин турганын тодартып чижектер-биле көргүзүп чугаалаа.

Кичээлдин сөөдүгү кезээнде про-пагандастын «В. И. Ленин реакция-нын чыгарычында» деп теманы тайылбыр-лаарын кирген. Болунун тайылбыр-ларын теманын бөлүктөрүн тус-тус айтыргаларга үскөп, оларга хама-рышкан литератураларын дымнак-чыларга сумелээринде эгелдөө. Бүгү дымнакчылар пропагандастын сүмелдөө айтыргаларын болгаш литератураларын кичээлгелди дым-накчылар, бижип алгылаа. Оон сөөдүлө эш Балганов тус-тус ай-тыргаларын тайылбырлаарын: «Бис-тия партияны ам үеде берге хүн-нерин чурттан эрттирип турар, ми-чала-даа ол, пролетариаттын тил-леттирбес ышкан, база-ла тилелте-рибес» деп, В. И. Ленинни өттүр сөзгөн сөстөрүнде эгелдөө алгаш, уламчылаа.

Пропагандастын салдыган айтыр-гү бурзунде кол болгаш чугула ай-тыргаларын онзалат демдегелди-лаа, өөренип турар материалды амгы үе-биле биялгыг холбоп тур-ган. Оон ангыла дымнакчыларын угап билр болгаш көрүп алыр ар-ганы улам байдып, айтыргаларын программа өзүгү алыр шийгездик алырчыла удуу дуадыл көргүзүп ма-териалдарын, амыралчы чижек-терин хейнү ажаллаа.

Лопчу болгаш биялгыг тайылбы-рын сөөдүлө дымнакчылар элден каш айтыргаларын салгаш, долу харыларын алды. Кичээл чы-чаар доозулган. Иччала-даа дым-накчылар тараваан: чаа теманын дугайында үе-де чугаалажы тайылбырлаштылар. Ол дээрде теманы хань сонуураа, эки билип ап тура-рынын херечин. Тема тайылбырла-жырында, чоруту, боттарынын практиктиг ажалыны шилчип, дара-згы хүнүн планын боюшпашаа, ону канчаар эки кылдыр, куусе-рин чугаалаштылар.

Дымнакчылар кичээл саямла-ла мынчаар чыгып кээп, марксизм-ленинчил теорияны «чүтүлдүт» ший-гездөө ап турар. Олардын чеди-ин алган чаа биялгыг улам эки ажал-даарына дузалап турар.

С. ТУШКОВ,
СЭКП райкомунун пропаганда
болгаш агитация киданынын
эргелекчинин оралакчысы.

Шынарлыг чөмнөрни бээр

Мээн кадаймы Танды районун «Тилелде» совхозунун №1 сүт-ба-раан фермазында бызаа азырап ажаллап турар. Мен анал дузала-жып, оон ажаллап турар черинге барып, бызааларын ажалдаа, чөм-герилгенин көрүп, билди турар мен. Фермада 100 ажал бызааны 4 кичи ажал турар. Чаа төрүтүнгөн чаа база доруа берген бызааларга шийгит, концентраттыг чөмнөри бербей, а ол ышкан кылымла сүт-тү белектейи, бөдүүн чөмнөри буска мылбартайн турар.

Чаш бызааларын чүгө сүтпөп каан шай, кургак кымыс-тас болгаш сула ханьы-биле чөмөрип турар. Совхоз чайгы үеде мал чөмнө белектей-ле турар. А чогуу шыкын мындыг дүвүрээшкенин байдалга түзүлгө элелтиг. Малдын чаш төлү камгалап ал-баска, оон өөр үнөзүн чок болгай. Иччанаш, совхозтун дирекциялы бо дүвүрээшкени херекке ап көргөш, эки шынарлыг чөмөр-биле чаш бы-зааларын азыраары чугула.

Д. ХОМУШУ.

партиянын чангыс ээнин дугайында айтыр-ган удуу удуу-дуузыл болган. Бо айтыр-гын талазы-биле шийитир партияга удуу калды-лаа бөлүктөргө болгаш агымшынарга удуу, ленинчи чыгыне шугуга үнөзүлөш партиянын хүрээ-ленин сырый каттыгырлар дээп оон демиселенге аажок удуу рольду ойлаан. Чаа нитилел тургу-зугун тургустунары хей миллион кижилерин күштерин, энергияны, күзөл-соруун мөөнөп, лаштыгыларын негеп турар деп чүвени партия барымдалап турган. Партияны марксизм-ленинниин принциптеринге үнөзүлөтүнген чангыс эви—революстүг чорудушкунун кү-чүдүг шимчелдик күзү. Ийдыг чангыс эп соци-ализмни болгаш коммунизмни тургузарын эң чүгүдө негелдөө болур.

Бо үеде совет кижилер экономикаг болгаш политиктиг эрге-ажыктарын ниятжиз-биле, социалистг идеологиянын ниятжиз-биле сы-рый каттышкан. Бистин ниятжизинге ангылар-нын өжөөнөшкө чорудуулан хостуг. Иччала-даа партиянын амыралыгына калды-бир алы-биле база өлөргөтүнүп турар мындыг эвес чөрүдөө-лөрин ийла барып ол чайтаптайн турар. Партия-нын шийтине ханы чөрүдөөлөрүн болгаш оон чарлышкыннын болдургу дег мындыг социал үнө-зия бисте чок, мындыг түрбүзөжөк партиянын чангыс ээнин дугайында айтыр-ган чаа-лаа хүн чуртундан казыттынмай турар. Партиянын идея болгаш организас талазы-биле бузулбас сы-рый каттыкшымыны — оон тилелтебизини чугула үнөр дозу дээрин СЭКП-нин Програма-зында демдегел турар.

Амгы байдалда СЭКП-нин чангыс эви быжы-лаары дээрде, коммунистг тургузушкунуну планнарын боттандыр дээп демиселге оон ор-ганизацияларын, бүгү коммунисттерин дайынчы арганы ханькын мурнуула билир дээп ол. СЭКП-нин ам болур XXIII съездин 1966—1970 чылдарда СССР-нин удуу ажал-агыйын хөгжү-дөрин беш чыл планын талазы-биле боттанды-раларын хуулооп алыр. Чаа беш чылдын онзал-дарын кууседиринче массаларын мобилизастар, массаларын шийтине политиктиг болгаш органи-закчы ажалын улам калдыртыр талазы-биле аз-

жок удуу күженишкенин ундурерин партия-дан негеп турар. Директиваларын төлөлдө-лөдө чугаалап турары-биле алырга беш чыл пла-нынын чедишкенин күөстөтинери ажалчы чо-нарнын идея-политиктиг кижизилдөөнине пар-тия организацияларын ролон улам ылай белидери-биле, коммунисттерин организакчы ажалын көдүрер болгаш сайырагайдыр-биле беш шугу холбаады болуп турар.

Болунун хүрээленин чангыс эвин быжы-лашпашаа, бистин партияныс делегенин комму-нистг шимчээшкыннин чангыс ээнин чугула удуу-дуазын моон-биле кады үнөлөп көрүп ту-рар. Акы-дуума партиялар сырый каттышкан ду-дум-на, империалистг реакцияга удуу, тайын, демократия болгаш социализм дээп демиселге оларнын чедишкенин улам удуу болур. Келир эң эки үе дээп демиселдеп турар калбак ажал-чы массаларын чангыс ээнин үнөзүн — коммунисттерин күчүдүг армиязын чангыс ээинде.

РКП (б)-нин X съездинин төөгүлү шийтпир-лери чаа байдалда, дайындаан тайынча эргиле-боттанган, социалистг экономиканын үнөзүн-ненин тургузар сорулга салынган үеде, бис-тин партияныстын стратегиязын болгаш тактика-зын тодарткан. Ол шийтпирлерин өндүр чаа-гайы чүдөл дөө, ажалчыларын болгаш тараа-чынарын делегейде баштайгы күрүзенин хуу-салымын дугайында, бистин чуртуууска социализмни тилелгенин дугайында ленинчи сатын салымшкын-ооларда сиккиенинде болур.

Ленинчи өөредини удурутуга болдурган, ният-лел хөгжүдөөнүн хоойлуларын медегер били-ринге далампышаа. Коммунистг партия комму-нистг тургузушкунун айтыргаларын чога-лыкчы өзү-биле ажаллап кылып турар. Оон по-литиказы социалистг экономиканы улам ылай көдүреринче, СССР-нин камгалап күчүзүн бы-жыгларынче, совет кижилерин чаагай чорудуу чайгылыш чокка өстүреринче уланган.

С. ТИТАРЕНКО.

Улус өөредилгезин улам ыңай хөгжүдөрин, чоннуң, ништи билиг деңгелин болгай кадрлар белеккээринин, шынарын улам бедидерин төлөвилээр. Аныяктарга ништи ортумак өөредилгени боттандыраарын беш чыл дургузунда колдуунда доозар.

(СЭКП-нин XXIII съездинин Директиваларынын төлөвилеленден).

УСТУКУ КЛАССЧЫЛАР

Устук классчылар-биле кижизилге ажалынын чугула айтыр-галарын Москвага болган бүгү экилел конференцияга көргөн. Кижизилге ажалында хамаа-рышкан солун айтыргаларын кон-ференциянын кижизилгелери баш-кылар удуу сокургал-биле чуга-лааштыны. «Башкы болгаш комсомол организациыны» деп сек-цияны ажалында чамык солун чүдөлөри бистин башкылар-ыска таныштырар бодалым.

Башкы болгаш өөреникчи, класс удуруткучу, классын ком-сомол организациыны, школанг партия организациыны өөреникчи-лерин комсомол организациыны канчаар удурутугу, комсомолчу-ларын болдуну школангын өзү-лүк ээлери кылдыр канчаар кижизилдери дээп чижектиг чугула хей айтыргаларын конференция чугаалажып, бо талазы-биле са-нал-онааларын ангы-ангы облас-тардан, крайлардан, республика-лардан келген төлөөлөр берген.

Устук классчыларын кижизилдөөнине башкы кижизилгелер удуу удуер-чижээ удуу удуу-дуузыл. Устук классчы оолдар, кыстар башкынын удуер-чижээ эдери, ону өттүкчүлөр, Ажыл-херекте бердинге башкы-ларын олар магалашкын-биле көөр болгаш оларын сөс-моаан лыннаар, анал дузалаар күзөлдө-лөр. Политиканын, артемиин, уран чүдөлүн ангы-ангы айтыр-галарын хань сайгыр билер, бекке кылырталыг башкыларын оолдар, кыстар хань хүндүлө-лөр дээрин конференциянын кижизилгелери чугаалап тураарлар.

Устук классчыларын кижизилдөөнине башкы кижизилгелер удуу удуузыл эчине сорулгазы болур чогаал маадыры ышкан эвес. Иччанаш башкы кижизилдөөнине хөрүк болбас, оларга эчине чок, уруулар-биле калы бо-лур ужурул. Башкы биле өөреникчи аразында харылаазы тараагайа бурунзе ангы-ангы болбайн ала. Дуржулгалы хоочун башкылар, эгелеп чорудуу башкы-лар, хөгдүг, чугаакыр башкылар, лынгын, дымнакчы башкылар — шугу тус бурзунде ангы-ангы болгай. Өөреникчин хүнү-

дээр, оон күжүнге бузуурел, оларга бекке негелде, шынчы, са-гыш човангыр чорук, оларнын ажал-херектерин сонуургаары устук классчы биле башкынын аразында харылаазын кол өзөк бооп артар. Башкы кижизилгелери өөреникчиге салдары коллективни-биле дегер чорудуу ужурул.

Устук классчылар дээрде ком-сомол коллектив дээрин утпаза чогуур. Хей-нияти ажалында, күш-ажыла, өөредилгеге комсо-молчуларын бот-тускайлап чорук-ка кижизилдери чугула.

Москванын Жванов районун 331 дугаар школазында чоран бис. Школань үш чыл мурунда ажалкан. 1500 хяе өөреникчи-лерин, ийи ээлдеге өөренип ту-рар. Беш калт школань тулуп тургузарына башкылар-даа, өөреникчи-лер-даа ажаллааннар.

Бо школань башкылары бол-гаш өөреникчилери бот-боттары эки билер, дузалажыр чачыл-лаа. Устук классчыларын бот-тускайлап чорук көсүк болду. Башкы дээрде комсомолчуларын өнүгү, сүмелкчи апарган. Школада бүгү-ле чүвени комсо-молчулар кылылаан. Школа кол-лектив чангыс аай: башкылар, өөреникчилер, техниктиг ажал-дактар деп мыла чок. Школа терини арыг, дериге-каастала-зы чараш. Бирги катта туристер бузуру, анал школань турис-терин чуруктарын аскааан. Комсомолдун болгаш пионерни чарала азар самбыралары ангы-ангы (Комсомолга чугаалап тур! Дружина, дымла! деп). Комсомол организациынын, ол ышкан пионер дружиназынын чарышта-рын, хүлээлгелерин көсүк черде аскаа.

Школада музыка фестивалын чорудуп турар. Комсомол коми-тетин «Орленок» деп хана солун-гү. Ол ышкан хүн бүрү үнөр радиосолун база бар. Төгүчүлөр клубунун ажалы хөлөк солун. Клуб ангы-ангы секцияларын, Чижээлөөгө, африкачылар сек-цияны ап көрөдү. Бо секцияны кижизилдөөнү тускай музейни ор-ганизастап тургустаннар. Ук секцияны комсомол комитетин кижизилгү, 10-гу классын өө-рө-

кичизил удуруткан. Секцияны кижизилгү бурзуу Африканын кайы-бир чуртун хүлээп ал-ган. Ол чурттар-биле чугаалажы турар. Африка чурттарынын тө-лөөлөр өөреникчилерге аалап чораннар. Бо бүгү дээрде чаа Аф-риканы хөгжүдөөнүн оруун урууга тодартып көргөскөн.

Бо школа революстүг шимчээш-кынни төөгүзү, ол ышкан Маркс болгаш Энгельстин ажал-чорудуугаарын өөренип сорулгазы салып алган. Маркс болгаш Энгельстин ажал амыралынын төөгүзү, интернационалчы бүгү-дөлдөгү шимчээшкынни төөгүзү деп стенидери школань үшкү калдында дегелдөө. ГДР, Чехосло-вакия, Венгрия, Болгария дээп өске-даа социалистг чурттар-нын дугайында стенидери көр-ген бис. Эрткен чымы төгү кал-вуун киржикчилери ГДР-ге ийи недела хире болганнар. Хей солун материалдарын чыып ап, чурттуу 13 хоорайларына барганнар.

Уран чүгүлө мынактарын клу-бун театр, музыка, поэзия дээп ангы-ангы секцияларга чары-лаа. Ол ышкан спортчулар клу-бу, тода эртемнер клубу база бар. Школада бар кабинет бурзунун деридаан кайы-бир класс ха-рылаар кылдыр чачыктырган.

Школада өөредилге-кижизил-гелг ажалды планнаарда комсо-мол организациыны-биле кады чо-рудуп турар. Партия, комсомол хураалдарын кады эрттирип база турар. Комсомол комитетини ху-ралы директорун, башкыларын кижизилгези чокка эрткелээр. Өөреникчилерге быжыг бузуурел оларын инициативанын сайыра-лар, Комсомол актив башкыларын чүдөл хурааларына база киржир, Комсомол бюрозунун се-кретарлары директорун чангы-ла класс удуруткучуларын чө-вүл хурааларына киржирер.

Устук классчыларын, черле өөреникчилерин идеякелгил бол-дур чорудуу эге класстардан эгелеп кижизилттер. Эге класстардан тура-ла уруугаларын халун эртир хурааларга, олардан негелде чок болурга өөреникчилерин идея-кейи сайыраваз болур-дур.

О. ТУВАНЧАП,
республиканын башкылар
билир билир
институдун методик.

Дуржулга солчуушкуну

Бай-Тайга районун бүгү школа-дарынын эге класстар башкылары Тээли ортумак школага чыгып кел-генер. Бүгү башкылар 1 «а» клас-стын арифметика, орус дыл урокта-рына барганнар.

Дараазында 2-ги класстын баш-кызы Мөңгө-Байыр Чылаактын ты-ва дылдын номчула урогунга башкы-лар олурушканнар. Ол база-ла эки эрткен. Башкы аалдын азырал амы-таннарын кижизилгелери амыралында ажал-дузанын дугайында «Мар-гылаа» деп аттыг темага; мал-ма-ганнын хей аны чуруктарын ажал-лап, уроку солун, бекке шына-рыл эрттирген.

Түндөлдө олурушкан уроктарын сайгыр, башкылаашкын аргалары-нын бөдүүн болгаш парин, тыны-гыр-сагыгыр хевирлерин талазы-биле арга-дуржулга солчуушкуну башкылар чорукканнар.

Малыга 1 «а» болгаш 1 «б» класстарын башкыларын, өөредилге эгелден бөөр кылып келген көргүзүп материалдарын класста дег-ген салганын сонуурап, хей ажал-тыг чүдөлери билип алганын олар саналыга илереткенер.

„Школань үнү“

Тоора-Хем ортумак школазы бол-дун органы болур «Школань үнү» хана солуну ала-нелерин ажаллап турар организациынында тус-туста бо-ла үндүргүлээр. Алаа уруугалары өөредилге түнелги үндүрүшпашаа, ала-нелерге сорулгаарын айтып, пе-дагогиктиг сүмелерин берип турар.

Ийди түрбүзе «Школань үнү» шүтүмүдөлдөрдөн чүнел Тожу район.

Кожаларынга

Хайыракан сес чыл школазын башкылар коллектив башкы Ийди Монгушту удурутуга-биле солун программалыг концерт белектейт. Хайыракан, Кек-Чыраа, Эжик суурларга көргөскөн. Чокта чаа субботада башкылар Эжыные мал-чынарга ажалдап чөткөткөн. Малчы-нарга дегелгел байдалынын тема-зын солун лекцияны пропагандаст Монгуш Метип-оол номчан.

А. ЧАШ-ООЛ,
Улус-Хем район.

АМЫДЫРАЛГА БАДЫТКАТТЫНГАН

Чээрби беш хире чылдарда эге класстарга ажаллап, оон ший-тине 16 чылдарда Кызылдың №5 школазында ажаллап кел-дим. Ийи чылчылар чок ажал-лап болдуну сөөдүгү 13 чылдарда ажаллап келгенимдин дуржул-гыз бадыткаа. Өөреникчи бур-зунуң өздүлгө, ажал-чымы, ө-түлгөнде амдырал байдалы ангы-ангы болгай. Маана таа-рыштар ажалдарда бергелер тура-даа, ону ажал өрттүп, чо-гаадыкчы аргаларын ажалла-ры чугула.

«Бирги класстан эгелдөө, шын бижилгеге уруугаларын канчаар өөредилгени дугайында мадаа кор-ролдоор. Мээң дуржулгамын кол өзөк чамгыларын баш бурун-гаар болдурбам. Өөредин эге-

леп тура-ла шын бижилгеге че-дин алыр болгаш бижилгелер со-рулгазы салып алыр.

Ударине-биле хынаттымас сөстөргө уруугаларын шын би-жирин 1-ги класска эгелдөө-нө эгелеп чорудуп турган мен. Ийиги чартык чылдын эгелдөө, тематиктиг чуртуктуг словарьлар-ын ажаллап келдим. Словарь өөреникчилерин чугаа-домаан сайырадыр болгаш шын бижил-гелери өөредир. Ону тыла школа-ларга чедишкенин-биле ажал-лап болур. Словарь ажалын хүн бүрү чорудуу, ангы-ангы берге бижилгелерин доктаамал бижил-гелерин хей аны аргаларын ажаллаары чугула.

Тематиктиг словарьга сөстөрүн бөдүктөр аайы-биле (өөредилге херекселдери, хеп-сми, аяк-сава, ногаалар, каттар, опитг-эделдө сөстөр дээп оон-даа эске) бичип үжүктөр-биле чыскаап бижээп, бижирин берге орфограммалар-ын нымзы бузуу-биле магал алыр.

Ийиги класска словарь ажал-лыг, программала көрдүгүн ма-териалдар аайы-биле чорудуп бо-лур. Словарын шын, арыг би-жиринче удуу кичээлгенин са-

лыр ужурул. Биччамас болза шын эвес бижилгелери өөреникчи-лер доктаадын ап чадарас. Шын бижилгелерин доктаамал бижыл-лашпашаа, каттапталарын принцип-тин болдуну ажалымын кол өзөк болдурган мен. Грамматика уруугаларын хүн бүрү берге сөс-терин бижилгезин чорудуп ту-рар мен. Чижээлөөгө, бирги класска кым, чү? деп айтыр-галарга харылаар сөстөрүн өөрени-рини словарь ажалын чоруда-ла байлак материал болур. Уруугалар ажал-бүрү сөстөрүн бө-дүктөр аайы-биле бижир, олар-лы-биле домактар тургузар, айтыргалар салыр, кыска чога-адылар бижир.

Уруугаларын билин хынаары-биле словарьны диктантын чорудуп болур. Башкынын алаан сөстөрүн бижээп, берге орфо-граммаларын өөреникчилер шыр.

Национал школааларга берге темаларын бирээни мытыр болгаш дүзөй ажал эвес үнөр болур. Бо теманы эртти тура, плакаттарын, словарьларын ажаллаары чугула. Бирги класс-ка ла мытыр болгаш дүзөй ажал эвес үнөрин өөренип эге-

лери билек, шын бижилгеге кичээлгел салып, плакаттарын ажаллап, ажал эвес үнөр ажал унуу союга тода дымнакыр кылдыр адал өөредип турар мен. Чижээ, 1-ги плакат «Дү-го» деп, айд, мид дээп өске-даа, 2-ги пла-кат «Тэ-рост, мост, молот дээп өске-даа үнөргө ангы-ангы пла-каттарын кылып алыр. Ийиги класска ол-ла плакаттарын би-чин эскертип кылгаш, уруугалар номчудуп, бижилдип болур.

Орус дыл уроктарын, канчаар эрттирген чамык башкылар сонуурап турарар. Урук бур-зунде бот-боттарына домейла-гис болгай. Кайы-даа урокка өөреникчилерин угаан сайыра-лын хөгжүдөрүнче угадган ажалдарын чорудуп, өөренип чүдөл олар боттары түнөлү үндүрүп, калдыг сорулга сал-дыганы билер турары чугу-ла. Чижээлөөгө, «Кылыг бис-терин эскертир» деп теманы бижилгел турар, шын бижилге дү-румдерин уруугалар билидир, калдыг сөстөрүн эскертир шын тодаралар сорулгазын мээ өөреникчилерин база ылай биле ал-ган турган.

Уруугалар эгелден өөреникчи-

лер мындыг даалга алганнар. Ийиги арынга ары чок беш кыл-дыг сөстөрүн тып бижир. Ушкү арынын дурдуге хамаарышпас оналгы кылдыг сөстөр, ийиги арынын «Сү деп» приставкалыг беш кылдыг сөстөрүн өөреникчи-лер бижип алгылаа. Оон хыла-даан тайылбырлашкын арта-лы-биле чоруткан бис.

Уруугалар дараазында кезинде уруугалар мындыг айтыргалар-ын салдып, кылдыг сөстөрүн эскертирге коюумал тодаралар-да калды үп дурдуну биле чо-гууруу? Бирги, ийиги сиражы-ниини кылдыг сөстөрүн тең-чүдөр кандыгы?

Оон союда ангы-ангы кылдыг сөстөр диктантын тайылбыр-лыг бижилге артамы-биле бижит-тим. Уруугалар үлгөргө доматарын база бижир. Дараазында сал-дыган айтыргаларга харыны уруугалар калдыраштарына би-жип ажаллаа.

Бердинге кылдыг сөстөр-биле үлгөргө доматтар чогадыр ажалды өөреникчилер удуу со-нуураал-биле чорутканнар. Кы-лыг сөстөрүн эскертир шын тодараларын хынаарда «карто-каларын ажаллап болур.

Ол-ла урокка кыл дугайында эң дээр ийи чогаадыгы ном-чу бердим. «Кылыг эртен» деп шүдүктөн үшкү арынын кылдыг сөстөр кирген

